

Оригиналан научни рад

Примљено: 19. 5. 2014.

UDK 341.91

Ревидирана верзија: 19. 2. 2015.

Одобрено за штампу: 18. 6. 2015.

## НАСИЛНИШТВО И ВИКТИМИЗАЦИЈА КОД УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА: ЕФЕКТИ ПЕРИОДА ИСПИТИВАЊА, ПОЛА, РАЗРЕДА И УСПЕХА<sup>а</sup>

Валентина Соколовска<sup>1</sup>, Бојана Динић<sup>2</sup>, Душан Маринковић<sup>1</sup>

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад, Србија

<sup>1</sup>Одсек за социологију, <sup>2</sup>Одсек за психологију

*valentina.sokolovska25@gmail.com*

### Апстракт

Циљ овог истраживања је испитивање различитих облика насилништва и виктимизације међу ученицима средњих школа, узевши у обзир релевантне чиниоце као што су период испитивања, пол, разред и школски успех. Узорак је чинило 947 ученика, од којих је 489 испитивано 2013. и 458 – 2014. године. Ученици су били из другог, трећег и четвртог разреда средњих школа различитих усмерења из урбане средине. Вршење и изложеност различитим облицима вршњачког насиља мерени су преко Упитника о вршњачком насиљу и виктимизацији (УВНВ). Резултати показују да су облици вербалног насиља доминантни у насилној интеракцији, како у погледу вршења насиља, тако и у односу на трпљење насиља. Такође, у односу на претходну школску годину приметан је пораст свих облика насиља и трпљења физичког насиља међу млађим ученицима. Док су младићи више склони директним облицима насиља, у случају склоности релационом насиљу нису забележене полне разлике, али у трпљењу овог насиља полне разлике се морају сагледати у контексту успеха и периода испитивања.

**Кључне речи:** вршњачко насиље, виктимизација, облици насиља, средњошколци, урбана средина.

---

<sup>а</sup> Овај рад резултат је заједничког рада аутора ангажованих на два пројекта које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бројеви: 179037 и 179053), пројекта „Насиље у савременом друштву – контекстуални и диспозиционални чиниоци”, који финансира Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој и пројекта „Вршњачко насиље међу средњошколском омладином” који је финансирао Градски секретаријат за спорт и омладину Града Новог Сада.

## VIOLENCE AND VICTIMIZATION AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS: EFFECTS OF TESTING PERIOD, GENDER, CLASS AND SCHOOL ACHIEVEMENT

### Abstract

This study aimed at examining different forms of violence and victimization among high school students, including relevant factors such as testing period, gender, class and school achievement. The sample included 947 high school students of which 489 were examined in 2013. and 458 in 2014. year. Students were from the second, the third and the fourth class of different high schools from urban city. Peer violence and victimization was measured by Peer Violence and Victimization Questionnaire (PVVQ). Results showed that verbal violence forms are the most dominant in peer violence and victimization interactions. Further, increase of all forms of violence and physical victimization was obtained among younger students. While male students are more prone to direct forms of violence and more suffer from physical violence, in the case of suffer from relational violence gender difference should be consider in the context of school achievement and testing period.

**Key words:** peer violence, victimization, forms of violence, high school students, urban area

### УВОД

Проблем насиља већ деценијама не може да се ограничи само на оквире појединачних дисциплина: психологије, социологије, социјалне психологије, криминологије, антропологије, права или социјалне патологије. Традиционалне дисциплинарне поделе производиле су релативно затворене парадигматске моделе објашњења и разумевања насиља, најчешће по облику опозита као што су појединачно-друштво, урођено-стечено, универзално-релативно, појединачно-систематско. У том смислу, транслационе везе између микро и макро приступа у објашњењу насиља биле су или оскудне или одсутне.

Фокус традиционалних истраживања насиља и агресије више је била агресивност као део људске природе, него насиље, те је Хана Арент могла с правом да каже да је насиље „ретко издвајано ради подробног разматрања“ (Arent, 2002, стр. 15). Ова релативно касна заинтересованост за проблем насиља није била само последица ограничавајућих теоријских поларности на оси макро-микро, већ у значајној мери и последица друштвено-историјских околности. Наиме, Арентова је у праву и онда када тврди да су интересовања за истраживања насиља долазила из свакодневице и свеприсутности насиља у 20. веку, односно из „деструктивног потенцијала“ (Arent, 2002, стр. 9) читавог двадесетог века. Но, оно што Арентова није могла да примети јесте *епидемијски* пораст вршњачког насиља (Cook & Laub, 2002; Moore & Tornay, 1998; Roland & Idsøe, 2001; Veenstra et al., 2005).

Стога су првобитна истраживања у другој половини 20. века више била усмерена на системске облике насиља и ратове који су последица политичке монополације моћи и (легалне) употребе инструменталне (насилне) принуде, или на оно што се може назвати *насиљем одраслих*. Треба скренути пажњу да се овде не ради о теоријском пропусту Арентове и других теоретичара да „не виде“ вршњачко насиље, већ о чињеници да су регуларни друштвени механизми још увек функционисали не допуштајући друштвено произвођење вршњачког насиља.

Драматичне промене у функционисању регулаторних друштвених механизма примећене су касно, крајем 80-их година 20. века, када је вршњачко насиље већ имало шире размере. Потрага за узроцима пораста вршњачког насиља, и то у развијеним земљама, упућивала је на нагле промене у структуралним карактеристикама како друштвеног и привредног система, тако и на промене у структури заједница (породице, суседства, сродничких односа, вршњачких група) (Bursik, 1984; De Coster, Heimen, & Wittrock, 2006; Taylor, 1995).

Ослањајући се доминантно на претпоставке интеграционистичке парадигме, по којој је насиље проблем регулације, односно проблем *аномије* системских, колективних регулаторних механизма, у даљим истраживањима је утврђена повезаност вршњачког насиља и пораста друштвено-економских облика неједнакости (Gartner, 1990). Односно, закључено је да су „везе између екстремне депривације, делинквенције и насиља снажне, конзистентне и уверљиве“ (Kramer, 2000, стр. 125). Уочавање ових веза ипак је постављало једно веома значајно питање: на који су начин структурни, друштвени и економски фактори узроковали епидемијски пораст вршњачког насиља? Најпре треба уочити основне факторе механизма регулације, а то су процеси социјалне подршке и неформалне социјалне контроле (Kramer, 2000). Социјална подршка може се разумети као „уочена или стварна инструментална и/или експресивна помоћ која се добија од заједнице, друштвених мрежа или партнера“ (Kramer, 2000, стр. 126), док неформална социјална контрола подразумева примену оних облика санкција које се примењују у контроли нечијег понашања, а налазе се изван формално-институционалних или државно-бирокупатских механизма контроле, санкција и регулације. Неформална социјална контрола могу бити сви они *значајни други*, како их је дефинисала Мидова (Mead, 2000), одн. чланови породице и други сродници, пријатељи, суседи... Чини се да је нагло продубљивање друштвено-економских неједнакости, социјалног искључивања и депривације, најнепосредније утицало на ерозију неформалних регулаторних фактора и фактора социјалне подршке, што за последицу има нагли пораст вршњачког насиља. Наиме, оног тренутка када ти фактори изгубе своје регулаторне функције, истовремено се губи друштве-

ни и културни капитал који има стратешке социјализаторске потенцијале, као и потенцијале за изградњу различитих вештина, знања и (животних) могућности и шанси. Како су показала Кјуријева истраживања (Curtie, 1996. према Cramer, 2000), нагла интензификација друштвене депривације утиче као инхибиторни фактор интелектуалног развоја код младих и подстиче насилничко понашање, као што и продубљивање неједнакости и сиромаштва делује као инхибиторни фактор у оним кључним родитељским улогама које се одnose на бригу и надзор.

Међутим, „епидемиолошки“ налази вршњачког насиља од краја 80-их и почетка 90-их година прошлог века више нису могли да се ограниче само на развијена друштва. Ерозија друштвеног капитала, односно неформалне социјалне контроле и социјалне подршке, глобализовала се, као што су се глобализовали и умножили социјална депривација, економска неједнакост и различити облици социјалног искључивања. Иако не припада развијеним земљама, Србија је, посебно од 90-их година 20. века, доживела радикалне облике ерозије друштвеног капитала управо због наглог пораста друштвене неједнакости, депривације и искључености. Такође, образац по којем се вршњачко насиље мултипликовало прати нагло слабљење фактора социјалне подршке и неформалне социјалне контроле, пре свега у урбаним подручјима и градовма, тј. у оним градовима у којима су друштвено-економски механизми неједнакости најинтензивније деловали. Такође, управо су то биле оне средине у којима се за веома кратко време драматично повећао број становника<sup>1</sup>, те се још једном потврдила диркемовска претпоставка о повезаности материјалне густине и аномије. У том циљу, намеће се потреба за испитивањем вршњачког насиља и у неразвијеним друштвима, а која имају потенцијал за стварање атмосфере економске неједнакости и социјалне депривације.

#### *Дефинисање насиља*

Према Попадићу (Popadić, 2009), насиље подразумева намерно и неоправдано наношење штете другоме, при чему је акценат на реализацији штете која може бити физичка, психолошка, материјална и слично. На овом месту је битно направити разлику између вршњачког злостављања или силецијства (енг. *bullying*) и насиља (енг. *violence*). Вршњачко злостављање дефинише се као изложеност намерно негативном, понављаном деловању од стране једног или више ученика, несразмерне стварне или перципиране снаге, због којег дете трпи телесну и/или емоционалну штету, а немоћно је да се одупре (Olweus,

<sup>1</sup> Само у периоду између два последња пописа, становништво Новог Сада порасло је са 299.294, у 2002. години, на 341.625 становника у 2011.

1993). За разлику од злостављања, вршњачко насиље не укључује нужно несразмеру моћи између насилника и жртве, тј. не укључује нужно злостављање које представља тежи облик насиља<sup>2</sup>, али свакако подразумева демонстрацију моћи. У овом раду ће бити испитивно вршњачко насиље, и то како вршење, тако и трпљење насиља. Трпљење насиља, тј. виктимизација се уобичајено дефинише као болно искуство и искуство социјалног искључивања од стране вршњака, које је повезано с неприлагођеношћу у друштву (Hawker & Boulton, 2000).

Насиље је уско повезано с агесијом и представља екстремни облик агресивног реализованог понашања (Anderson & Huesman, 2003; Horne, Stoddard, & Bell, 2007; Marcus, 2007). Самим тим што је уско повезано с агесијом, поделе које се односе на облике агесије се користе приликом одређења облика насиља. Већ на основу разноврсности штете коју насилник може направити другоме, тј. жртви, може се приметити да се насиље може манифестовати на различите начине. Тако се разликују физичко и вербално насиље, директно и индиректно, а блиско индиректном насиљу је и релационо, односно социјално или психолошко насиље. Уобичајена подела насиља је на физичко, вербално и насиље „без коришћења покрета тела и речи“, како га назива Олвеус (Olweus, 1993), одн. релационо насиље. Типичан пример физичког насиља је ударање, док је типичан пример вербалног – вређање. За разлику од њих, психолошко насиље има суптилније облике манифестације и не мора да укључује директан контакт са жртвом насиља. Пример релационог насиља је искључивање жртве насиља из социјалне групе. Иста подела се може применити и на облике виктимизације, одн. трпљења насиља.

Генерално, све форме насиља имају за циљ остваривање властите психолошке или социјалне добити у виду доминације, жељеног статуса, популарности или позиције моћи. При томе, треба разликовати легитимне и нелегитимне, као и легалне и нелегалне облике насиља. Како је насиље увек везано за моћ, односно за испољавање силе, легитимизација насиља је производ монополизације над праксом испољавања и вршења силе као облика моћи. У том смислу, монополизација оваквих пракси, кроз њихову легитимност и легалност, насиље трансформише у облик власти (Veber, 1998).

### *Проблем истраживања*

Проблем овог истраживања односи се на испитивање изражености различитих облика насилништва и виктимизације међу учени-

---

<sup>2</sup> Иако постоје концептуалне разлике у одређењу вршњачког злостављања и насиља, некада је отежано направити дистинкцију у истраживањима уколико није дата операционализација појмова.

цима средњих школа из урбане средине. Као што је поменуто, живот у урбаној средини, посебно у друштвеном миљеу који погодује израженој економској неједнакости, носи ризик од веће изложености као и вршења вршњачког насиља (Kramer, 2000). Посебно тежак период за многе је прелазак у средњу школу, који се огледа у променама у вршњачким односима и често мање подржавајућем школском окружењу. Овај период представља критичан период за изложеност насиљу (Pellegrini & Long, 2002), те је отуд потребно детаљније испитати специфичност насилне интеракције међу средњошколцима. Иако је у средњој школи вршњачко насиље, посебно физичко, мање заступљено него у основној, показано је да старији адолесценти имају значајно више психичких потешкоћа од оних који су злостављани у основној школи (Frisén & Bjarnelind, 2010).

Стабилан податак у ранијим истраживањима је да је вербално насиље најзаступљенији облик насиља међу ученицима (Boulton, Trieman, & Flemington, 2002; Kodžopeljić, Smederevac i Čolović, 2010; Marušić i Pavin Ivanec, 2008; Popadić, 2009; Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Такође, показано је да насилници с узрастом постају насилнији, али да више прибегавају вербалном и индиректном насиљу него физичком (Boulton & Underwood, 1992). На основу ових резултата, очекује се да је вербално насиље доминантна форма насилне интеракције међу средњошколцима. С обзиром на развој комуникационих вештина, поред вербалног насиља, очекује се и да средњошколци више прибегавају и индиректним или релационим формама насиља.

Поред испитивања изражености вршњачког насилништва и виктимизације, испитани су и ефекти одређених чинилаца на њих. Тестиран је ефекат периода испитивања, чиме се може добити увид у промене насилништва и виктимизације, као и ефекти пола, разреда одн. старости и успеха који су се издвојили као важни чиниоци насилне интеракције у претходним истраживањима (Динић, Соколовска, Миловановић и Ољача, 2014; Nakamoto & Schwartz, 2010; Olweus, 1997; Strøm, Thoresen, Wantzel–Larsen, & Dyb, 2013).

## МЕТОД

### *Узорак и поступак*

Узорак је чинило 947 ученика, од којих је 489 испитивано 2013. и 458 – 2014. године. Ученици су у свакој школској години испитивани из 6 истих средњих школа (из 3 гимназије и 3 стручне школе) у Новом Саду, али нису исти ученици испитивани. Испитивани су ученици другог, трећег и четвртог разреда. Ученици првог разреда нису анкетирани с обзиром на то да су тек почели да похађају средњу школу, па нису имали довољно времена да учествују у вршњачким интеракцијама

које су од интереса за ово истраживање. Такође, по угледу на ранија истраживања у овој области, као период за процену насилништва и виктимизације узет је период протекле школске године, па су ученици првог разреда и из овог разлога искључени из узорка.

Упоредни приказ пола ученика и разреда дати су у Табели 1. Полна структура у корист младића је условљена бројем средњих стручних школа наспрам броја гимназија које су ушле у узорак, будући да дечаци чешће уписују средње стручне школе.

*Табела 1. Расподела ученика у односу на пол и разред у два периода испитивања*

*Table 1. Distribution of high school students in relation to gender and class in two testing periods*

Карактеристике ученика		2013. год.	2014. год.
Пол	мушки	294	256
	женски	194	193
Разред	II	156	175
	III	154	137
	IV	179	146

Испитивање су спровели обучени анкетари током новембра 2013. и 2014. године. Уз сагласност директора школа, анкетари су на једном школском часу испитали ученике целих одећења.

#### *Инструмент*

У раду је примењен Упитник вршњачког насиља и виктимизације (УВНВ: Динић, Соколовска и Коцопељић, 2014, према Динић, и сар., 2014). Упитник је намењен самопроцени учесталости насиља и виктимизације. Упитник се састоји из два дела: први део обухвата 14 ставки које се односе на различите облике вршења насиља, укључујући физичко, вербално и релационо, одн. индиректно насиље, а други део садржи исти број ставки које се односе на виктимизацију, тј. трпљење тих истих облика насиља. Скала за одговарање је била петостепена, при чему су се одговори кретали од 0 = *никада*, до 4 = *неколико пута недељно*. Период за који се вршила самопроцена је обухватао претходну школску годину, као и месеце од почетка нове школске године, будући да је испитивање вршено у новембру.

#### *РЕЗУЛТАТИ*

Генерално, као доминантна форма насиља издваја се вербално насиље, док су релационо и физичко насиље мање изражени у оквиру оба испитивања (График 1). Иако је међу облицима виктимизације

ције трпљење вербалног насиља израженије, разлике нису толико упадљиве као у случају вршења насиља.

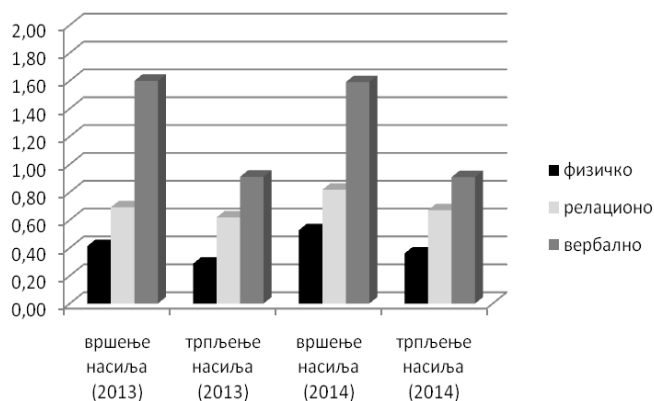


График 1. Упросечени просечни скорови на скалама насилништва и виктимизације за оба наврата испитивања

Figure 1. Mean scores on violence and victimization scales for both testing periods

У циљу испитивања разлика у вршењу и изложености насиљу с обзиром на временски период испитивања, примењена је мултиваријатна анализа варијансе посебно на облицима вршења и на облицима трпљења насиља. Будући да се у претходним истраживањима пол, старост, одн. разред и школски успех издвајају као важни чиниоци насиља, у анализу су и они уведени као фактори, поред периода испитивања.

У случају облика вршења насиља, резултати показују да постоји значајан мултиваријатни ефекат пола ( $F(3, 638) = 16,44, p = ,00$ ) и интеракције разреда и периода испитивања ( $F(6, 1276) = 2,91, p = ,01$ ). Добијени ефекат пола упућује на то да значајне разлике постоје у директним формама насиља, одн. у физичком ( $F(1, 640) = 19,58, p = ,00$ ) и вербалном ( $F(1, 640) = 22,48, p = ,00$ ) коме су више склони младићи. У релационом насиљу нису забележене значајне полне разлике ( $F(1, 640) = 0,02, p = ,88$ ), одн. и младићи и девојке су подједнако склони овој форми насилништва. Ефекат интеракције периода испитивања и разреда је добијен за сва три облика насиља (физичко:  $F(2, 640) = 4,45, p = ,01$ ; релационо:  $F(2, 640) = 3,92, p = ,02$ ; вербално:  $F(1, 640) = 6,82, p = ,00$ ). Доследни резултат post hoc LSD тестова је да су свим облицима насиља више склони ученици другог разреда у другом испитивању, у односу на ученике другог разреда претходне школске године (График 2). У случају физичког насиља, ученици другог разреда актуелне школске године извешта-



вају о већем вршењу овог вида насиља у односу на све остале ученике. Дакле, може се закључити да је приметан пораст насилништва међу млађим ученицима средњих школа.

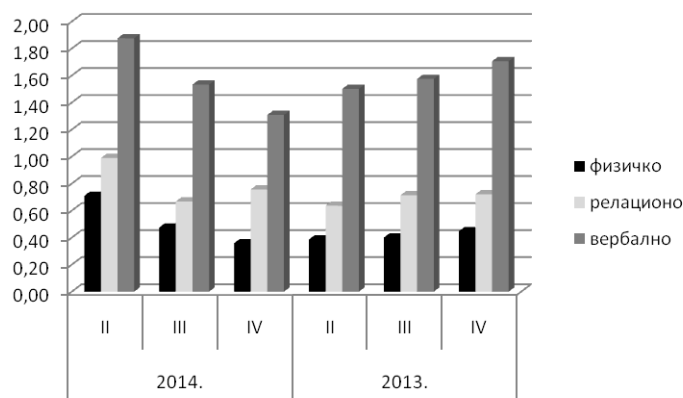


График 2. Израженост облика насилништва у односу на период тестирања и разред

Figure 2. Scores on violence scales in relation to testing periods and gender

Резултати у вези са трпљењем насиља показују сличан образац – постоји значајан мултиваријатни ефекат пола ( $F(3, 627) = 8,18, p = ,00$ ) и интеракције периода тестирања и разреда ( $F(6, 1254) = 2,28, p = ,003$ ). Добијено је да су младићи чешће мета физичког ( $F(1, 629) = 11,38, p = ,00$ ) и вербалног насиља ( $F(1, 629) = 3,69, p = ,055$ ), док у изложености релационом насиљу нема значајних полних разлика ( $F(1, 629) = 0,09, p = ,77$ ). Такође, интеракција периода тестирања и разреда је значајна само у случају трпљења физичког насиља ( $F(2, 629) = 3,29, p = ,04$ ). Ученици другог разреда актуелне школске године извештавају да више трпе физичко насиље у односу на остале ученике. Дакле, ученици другог разреда актуелне школске године више и врше и трпе физичко насиље у односу на остале испитиване ученике.

Међутим, иако нема полних разлика у трпљењу релационог насиља, добијена је значајна трострука интеракција пола, успеха и периода тестирања (мултиваријатни ефекат:  $F(6, 1254) = 2,29, p = ,03$ ; униваријатни ефекат је значајан само у случају релационе виктимизације:  $F(2, 629) = 4,25, p = ,02$ ). Младићи су релативно подједнако били изложени релационом насиљу, с изузетком врлодобрих ученика у претходној школској години, који су нешто више били изложени овом насиљу. Међутим, док су девојке различитог успеха у претходној, 2013. години, релативно уједначено биле изложене релационом насиљу, у актуелној 2014. години постоје разлике. Ученице с

добрим успехом су мање изложене релационом насиљу генерално, док ово насиље више трпе врло добре ученице (График 3).

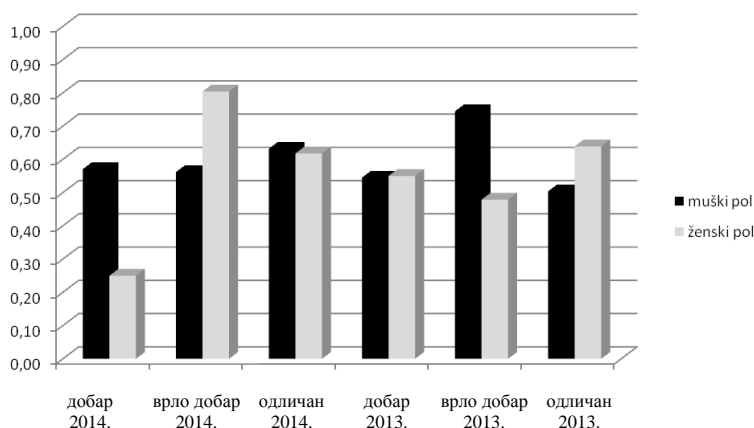


График 3. Израженост трпљења релационог насиља у односу на педиод тестирања, пол и школски успех

Figure 3. Scores of relational victimization in relation to testing period, gender and school achievement

### ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Основни резултат овог истраживања је да су ученици средњих школа у већини склони различитим облицима вербалног насилног понашања и да ове облике насиља најчешће и трпе. Овај резултат је у складу са ранијим истраживањима и на нашој популацији, у којима је добијено да је вербално насиље доминантна форма насиља међу ученицима и основних и средњих школа (Гашић-Павишић, 2004; Друштво за развој деце и младих, 2014; Kodžopeljić i sar., 2010; Павловић и Жунић-Павловић, 2008; Popadić, 2009). У мањем проценту је изражено релационо насиље, а у најмањем физичко, али свакако забрињавајуће када се пореде груби стандарди учесталости насиља у другим земљама.

Резултати показују да је приметан пораст свих облика насилништва и трпљења физичког насиља код млађих ученика, одн. ученика другог разреда. Као што је поменуто, на појаву школског и вршњачког насиља утичу све промене које се догађају у целокупној друштвеној ситуацији. Могло би се претпоставити да су деца и млади, бар у урбаним срединама Србије, више изложени насилним садржајима, што у реалном окружењу, то и у односу на доступност насилних садржаја у електронским и другим медијима (Попадић и Кузмановић, 2014). Живот у урбаној средини, којој припадају ученици у овом истраживању, носи са собом већи ризик од излагања насиљу (Jenkins,

1995), па самим тим и упуштања у насилно и антисоцијално понашање (Miller, Wasserman, Neugebauer, Gorman-Smith, & Kamboukos, 1999). У последњих годину дана је забележено неколико озбиљних оружаних напада у околини школа Новог Сада, што је изазвало реакцију осталих ученика и остатка јавности да се апелује на освешћивање овог проблема и обезбеђивање бољих безбедносних мера. Ипак, учесталост насиља треба свакако пратити и у наредним годинама како би се са сигурношћу могло закључити о порасту или другом тренду изражености различитих облика насиља међу ученицима. Не треба изгубити из вида да је пораст забележен код млађих ученика. Као што је поменуто, прелазак у средњу школу и промена школског окружења често представља критичан период за изложеност насиљу (Pellegrini & Long, 2002). Могуће је да стресан период који обележава прилагођавање на ново окружење, уз живот у урбаној средини и актуелне друштвене прилике, чини да млађи ученици више прибегавају насиљу као одговору на ове промене.

Резултати указују и на то да начелно има полних разлика у вршењу и трпљењу директних форми насиља, али их нема у склоности релационом насиљу. Наиме, полне разлике у склоности релационом насиљу се губе сазревањем, што је показано и у ранијим истраживањима (Card, Stucky, Sawalani, & Little, 2008; Динић и сар., 2014). Међутим, у случају трпљења релационог насиља, полне разлике се морају сагледати у контексту успеха и периода тестирања. Резултати показују да су релационом насиљу најмање изложене ученице с добрим успехом у актуелној 2014. години, док су највише овом насиљу изложене ученице с врлодобрим успехом у истој години. Овај податак упућује на то да се и код девојака може приметити пораст виктимизације, при чему су мета релационог насиља врлодобре ученице. У наредним истраживањима се сугерише да се детаљније испита ко су насилници – ученици истог или вишег разреда и каквог школског успеха, како би се добио потпунији увид у наведени резултат.

Резултати могу помоћи у организацији превенције насиља међу ученицима средњих школа. Најважнији алат за превенцију вршњачког насиља је стварање сигурног школског окружења (Due et al., 2005), и у томе треба да учествује читава заједница, а посебно школско особље и сами ученици. Док се превенција физичког насиља може спровести спровођењем одговарајућих безбедносних мера у школама, планирањем школских програма превенције вршњачког насиља (Павловић и Жунић-Павловић, 2008), са ученицима се може организовати едукација посвећена унапређењу социјалних и комуникационих вештина за превенцију вербалног и релационог насиља. Такође, мере превенције треба да буду усмерене на давање позитивних примера решавања конфликта ненасилним путем и фокус треба да буде на осећањима и последицама по жртву и програмима који укључују разговор и третман починитеља насиља, а не на застрашивању казнама.

Као ограничење овог истраживања може се истаћи то што је примењена метода самопроцене, за коју је показано да има тенденцију прецењивања учесталости насилног понашања у односу на процену од стране других особа (Olweus, 2010). Поред тога, иако се узорковањем настојило да се добије репрезентативност средњошколске популације урбане средине, узорком су обухваћени ученици само једне општине, па се у наредним истраживањима препоручује да се обухвате и други региони у Србији.

### ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, C. A., & Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view. In M. Hogg & J. Cooper (Eds.), *The Sage Handbook of Social Psychology* (pp. 296–323). London: Sage.
- Arent, H. (2002). *O nasilju [On Violence]*. Beograd: Alexandria Press.
- Boulton, M. J., Trueman, M., & Flemington, I. (2002). Associations between secondary school pupils' definitions of bullying, attitudes towards bullying, and tendencies to engage in bullying: Age and sex differences. *Educational Studies*, 28(4), 353–370.
- Boulton, M. J. & Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 62, 73–87.
- Bursik, J. R. Jr. (1984). Urban Dynamics and Ecological Studies of Delinquency. *Social Forces*, 63(2), 393–413.
- Violence in the United States. *Crime and Justice*, 29, 1–37.
- Veber, M. (1998). *Duhovni rad kao poziv [Geistige Arbeit als Beruf]*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41(4), 672–682.
- Gartner, R. (1990). The victims of homicide: A temporal and cross-national comparison. *American Sociological Review*, 55(1), 92–106.
- Гашић-Павишић, С. Ж. (2004). Мере и програми за превенцију насиља у школи [Interventions and programs for preventing peer violence in school]. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 36, 168–187.
- De Coster, S., Heimer, K., & Wittrock, S. M. (2006). Neighborhood disadvantage, social capital, street context, and youth violence. *The Sociological Quarterly*, 47(4), 723–753.
- Динић, Б., Соколовска, В., Миловановић, И. и Ољача, М. (2014). Облици и чиниоци школског насилништва и виктимизације [Forms and factors of peer violence and victimisation]. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 46(2), 399–424.
- Друштво за развој деце и младих – Отворени клуб (2014). *Извештај о заступљености, врстама и узроцима вршњачког насиља у Нишу и Видину*. Преузето са <http://www.oknis.org.rs/centri-za-vrsnjacku-medijaciju/izdanja/izvestaj-o-zastupljenosti-vrstama-i-uzrocima-vrsnjackog-nasilja.pdf>
- Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., & Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15(2), 128–132.

- Jenkins, E. J. (1995). Violence exposure, psychological distress and risk behaviors in a sample of inner-city youth. In R. Block & C. Blocks (Eds.), *Trends, risks, and interventions: Proceedings of the Third annual spring symposium of the homicide working group* (pp. 287–298). Washington, DC: U. S. Department of Justice.
- Kodžopeljić, J., Smederevac, S. i Čolović, P. (2010). Razlike u učestalosti i oblicima nasilnog ponašanja između učenika osnovnih i srednjih škola [Frequency and manifestations of bullying: Differences between primary and secondary school students]. *Primenjena psihologija*, 3(4), 289–305.
- Kramer, C. R. (2000). Poverty, inequality, and youth violence. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 567, 123–139.
- Marcus, R. E. (2007). *Aggression and violence in adolescence*. New York: Cambridge University Press.
- Marušić, I. i P. T. Ivanec. (2008). Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: Spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja [Monitoring peer violence in elementary schools: Gender differences in the frequency and types of violent behavior]. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), 5–19.
- Mead, G. H. (2000). *Um, osoba i društvo*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Miller, L. S., Wasserman, G. A., Neugebauer, R., Gorman-Smith, D., & Kamboukos, D. (1999). Witnessed community violence and antisocial behavior in high-risk urban boys. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28, 2–11.
- Moore, H. M., & Tonry, M. (1998). Youth violence in America. *Crime and Justice*, 24, 1–26.
- Nakamoto, J., & Schwartz, D. (2010). Is peer victimization associated with academic achievement? A meta-analytic review. *Social Development*, 19, 221–242.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Knowledge base and an effective intervention program. *The Irish Journal of Psychology*, 18(2), 170–190.
- Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. In S. J. Jimerson, S. M. Ewearer, & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (pp. 9–34). NY: Routledge.
- Павловић, М. и Жунић-Павловић, В. (2008). Планирање школских програма превенције вршњачког насиља [Planning school programmes for preventing peer violence]. *Настава и васпитање*, 57(3), 318–337.
- Pellegrini, A. D. & Long, J. D. (2004). Part of the solution and part of the problem: The role of peers in bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. In D. L. Espelage & S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in American schools: A social ecological perspective on prevention and intervention* (pp. 107–117). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama* [Violence at schools]. Beograd: Institut za psihologiju.
- Попадић, Д. и Кузмановић, Д. (2013). *Коришћење дигиталне технологије, ризици и заступљеност дигиталног насиља међу ученицима у Србији*. Београд: Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Преузето са <http://sbn.rs/clientpub/uploads/Digitalno%20nasilje-Izvestaj%202013.pdf>
- Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima [Family and psychosocial determinants of youth peer violence]. *Psihologijske teme*, 21(1), 167–194.
- Roland, E., & Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behavior*, 27, 446–462.

- Strøm, I. F., Thoresen, S., Wantzel-Larsen, T., & Dyb, G. (2013). Violence, bullying and academic achievement: A study of 15-year-old adolescents and their school environment. *Child Abuse & Neglect*, *37*(4), 243–251.
- Taylor, B. R. (1995). The Impact of Crime on Communities. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, *539*, 28-45.
- Frisén, A., & Bjarnelind, S. (2010). Health-related quality of life and bullying in adolescence. *Acta Paediatrica*, *99*(4), 597–603.
- Hawker, D. S., & Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial adjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *41*(4), 441–455.
- Horne, A. M., Stoddard, J. L., & Bell, C. D. (2007). Group approaches to reducing aggression and bullying in school. *Group dynamics: Theory, research, and practice*, *11*(4), 262–271.
- Card, N., Stucky, B., Sawalani, G., & Little, T. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development*, *79*(5), 1185–1229.
- Cook, J. P., & J. H. Laub (2002). After the Epidemic: Recent Trends in Youth

## **VIOLENCE AND VICTIMIZATION AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS: EFFECTS OF TESTING PERIOD, GENDER, CLASS AND SCHOOL ACHIVEMENT**

**Valentina Sokolovska<sup>1</sup>, Bojana Dinić<sup>2</sup>, Dušan Marinković<sup>1</sup>**

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Novi Sad, Serbia

<sup>1</sup>Department of Sociology, <sup>2</sup>Department of Psychology

### **Summary**

This study aimed at examining different forms of violence and victimization among high school students from urban area, including relevant factors such as testing period, gender, class and school achievement. The sample included 947 high school students of which 489 were examined in 2013. and 458 in 2014. year. Students were from the second, the third and the fourth class of different high schools from city of Novi Sad. Peer violence and victimization was measured by Peer Violence and Victimization Questionnaire (PVVQ) which contains questions about different forms of physical, verbal and relational violence and victimization in the last school year.

Results showed that verbal violence forms were the most dominant in peer violence and victimization interactions, which is in accordance with previously research. This forms included aggressive behaviors such as harsh jokes or making fun of someone, insulting others and being abusive to someone. To a lesser degree, the relational forms of violence and victimization were present, and forms of physical violence and victimization were present in the smallest extent. Further, increase of all forms of violence and physical victimization was obtained among younger students, from the second class in two school years. While male students are more prone to direct forms of violence and more suffer from physical violence, in the case of suffer from relational violence, gender difference should be consider in the context of school achievement and testing period. The results showed that in exploration of peer violence, factors of school context should be consider.